

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7340>

Number: 62 , p. 213-227, Winter I 2017

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

14.10.2017

15.12.2017

TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARININ MÜZİKOLOJİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDAKİ İZLERİ

TRACES OF GENDER THEORIES

ON STUDIES OF MUSICOLOGY AND ETHNOMUSICOLOGY

Yrd. Doç. Dr. Şeyma Ersoy Çak

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0936-0574

İstanbul Medipol Üniversitesi Müzik Bölümü

Öz

Toplumsal cinsiyet kuramları, cinsiyet temalı tüm fikir, kavram ve kültürel öğeleri kapsayan içeriğiyle, heteronormatif düzenin ve/veya bu düzenin dışında kalan kavramların birbiriyle ilişkilendirildiği ya da birbiri üzerinden konumlandırıldığı bir yapıya işaret eder. 19. yüzyılı takiben akademik alanda kültürel ya da toplumsal verilere göre cinsel kimliklere yüklenen davranış biçimlerini eleştirmek ve sosyal yaşam içerisinde cinsiyete dayalı olarak gözlemlenen hak veya haksızlıkları ifade etmek amacıyla çeşitli (gender, feminizm, queer) teorik ve kavramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Feminizmle, 1960'larda ağırlıklı olarak kadının savunusu gerçekleştirilirken 1980'lerde erkek ve kadın haklarının eşitliği ağırlık kazanmış, 1990'lar itibarıyla eşcinsellerin de hak arayışı çalışmalarına dahil edilmiştir. Ortak problem, toplum içerisinde 'ötekileştirilen' bireylerin mevcudiyetinin kabulü ve eşit şartlara ulaşma mücadelesi olarak tanımlanabilir.

1930 yılında Amerika'da kurulan "New York Müzikoloji Topluluğu", 1934 yılında "Amerikan Müzikoloji Topluluğu" ismiyle kültürel bir hareket olarak müzikoloji alanına hizmet vermiş, müzikolojinin doğal bir parçası olarak tartışılan toplumsal cinsiyet konusunu da araştırma kapsamına almıştır. Çalışmada, müzikoloji ve etnomüzikoloji disiplinleri kapsamındaki örnekler üzerinden müzikal pratiklerle toplumsal cinsiyet kuramları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Avrupa, Amerika ve Türkiye'de yazılan toplumsal cinsiyet kuramlarıyla ilişkili müzik literatürü, araştırma verileri elde etmek amacıyla incelenmiş, müzik tarihinde ve kültürlerin önemli bir parçası olarak müzik performansının cinsiyet kuramlarıyla olan yakın bağı araştırma örnekleriyle aktararak, araştırmalardaki bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet kuramları, Müzikoloji, Etnomüzikoloji, Türkiye

Abstract

Gender theories point a structure where heteronormative order and/or the concepts that stay out of it are associated with each other or positioned through each other, with its content that embraces all gender-themed ideas, concepts, and cultural elements. Following the 19th century, some theoretical and conceptual approaches (gender, feminism, queer) have been developed in the academic field in order to criticize behavioral patterns imposed upon gender identities according to cultural or social data and to express rights or inequities observed based on gender within social life. With feminism, in the 1960s women's advocacy was predominant, and in the 1980s the equality of men's and women's rights gained importance, and in the 1990s the search for rights was also included in the work. The common problem can be defined as the acceptance of the existence of 'otherized' individuals within society and the struggle to reach equal conditions.

"New York Musicology Community" founded in America in 1930 has provided service for the field of musicology with the name "American Musicology Community" in 1934 as a cultural movement and included the topic of gender which is discussed as an inherent part of musicology to its scope of research. In the study, the relation between musical practices and gender theories are searched through the examples within the scope of musicology and ethnomusicology disciplines. Literature of gender and music were written in Europe, America, and Turkey are examined to learn about the scope of the studies, the close tie between the music performance, as an important part of cultures, music history and gender theories are conveyed with research examples through the data obtained, the effect of gender theories and research findings are evaluated in studies linked with music.

Keywords: Gender theories, Musicology, Ethnomusicology, Turkey

Giriş

Toplumsal cinsiyet teorileri, cinsiyet temalı tüm fikir, kavram ve kültürel öğeleri kapsayan içeriğiyle, heteronormatif düzenin ve/veya bu düzenin dışında kalan kavramların birbiriyle ilişkilendirildiği ya da birbiri üzerinden konumlandırıldığı bir yapıya işaret eder. Sosyal yaşam içerisinde cinsiyete dayalı olarak gözlemlenen hak veya haksızlıkları ifade etmek amacıyla ortaya çıkan kavramların her biri (gender, feminizm, queer) özellikle 19. yüzyılı takiben akademik alanda kullanır hale gelmiş ve çeşitli kuramsal fikir akımları yaratmıştır. Bunlar, -kültürel ya da toplumsal verilere göre- cinsel kimliklere yüklenen davranış biçimlerini eleştirmek üzere geliştirilen teorik ve kavramsal yaklaşımları ifade eder. Cinsiyetlere göre oluşturulan sınıflandırmalarla "ötekileştirilen" bireylere çeşitli görev, düşünce, davranış biçimi ve yaşam koşulları tahsis edilmiş olmasını eleştirmek amaçlı ortaya çıkan bu kavram ve fikirler; süreç içerisinde disiplinlerarası çalışmalarda kullanılır hale gelmiş özellikle son yıllarda müzik, si-

nema gibi sanat alanlarında da araştırmalara yön vermiştir.

Hemen her toplumda cinsiyet temelli bir takım sınıflandırmalarla kişiler, doğumundan itibaren (cinsiyetine bağlı olarak) bazı haklara sahipken, bazılarında mahrum edilmiştir. 18.yüzyıl sonrasında akademik anlamda çalışmalar yükselişe geçmiş, gerçek yaşam pratiğinde baskı unsuru olarak algılanan davranış ve fikir kalıplarına karşı çeşitli eleştirel yaklaşımlar geliştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramları feminist kuramlar ışığında bazen yalnızca kadın hakları, bazen cinsiyet merkezinde kadın-erkek eşitliği (gender), bazen de eşcinsel (queer) kuramın etkisiyle heteronormatif yapının eleştirisine yönelik farklı odak noktalarına işaret eder. Çalışmada, müzikoloji ve etnomüzikoloji sahasını kapsayan araştırma örneklerindeki müzikal pratiklerle, toplumsal cinsiyet kuramları arasındaki ilişki incelenmiştir. Kültürlerin önemli bir parçası olarak müzik performansının cinsiyet kuramlarıyla olan yakın bağı, akademik sahadaki çalışmaların izleriyle kronolojik

olarak aktarılmış, müzikle bağlantılı çalışmalarda cinsiyet kuramlarının etkisi ve araştırmalardaki bulgular değerlendirilmiştir.

Aydınlanma Çağı olarak tanımlayabileceğimiz 17.yüzyıl sonrası dönemde; kuramcılar farklı alanlarda, belirli davranışları tanımlayan ve emreden temel ilkeleri anlamaya çalışmışlardır. 1632'de fizikçi Galileo Galilei'nin dünyanın hareketleri ile ilgili keşifleri; Isaac Newton'un *Principa Mathematica* (Matematik İlkeleri, 1687) adlı eserinin tüm evrenin basit ve matematiksel kurullarla yönetildiği fikri; Descartes'ın *Discourse on Method* (Yöntem Üzerine Bir Söyleşi, 1637) adlı eserinde aklın ışığı aracılığıyla anlaşılabilen açık ve farklı birkaç düşüncenin, bilginin reddedilemez ilkelerini sağladığını ileri sürdüğü önerileri bunlardan bazılarıdır. Newton'un paradigmasına göre akla ve mekanizmanın matematiksel ilkelerine uymayan şeyler ikincil, yeterli olmayan, gerçekten uzak ve "öteki" olarak adlandırılır. 18.yüzyıl sonları ile birlikte tarihsel dönüşümler ve sanayi devrimi, kadının özel alanda kalmasına sebep olduğundan; makineleşmiş fabrikalarla, kamusal dünya ve evin özel dünyası daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden ayrılmış olur. Bu durum, akılcılığı kamusal alanda, akıl-dışılığı ve ahlakı özel alanda bırakmıştır. (Donovan, 2000: 19) Bu sürecin cinsiyet sınıflandırmaları açısından eleştirisinin yapıldığı feminist düşünce sisteminin en önemli unsuru, gerçek anlamda bir eğitim ve eleştirel düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. William Blackstone'nun 1765-1769 yıllarında yayımlanan *Commentaries on the Laws of England* (İngiltere Kanunları Üzerine Yorumlar) adlı eseri, kadının hiçbir yasal ve kamusal varoluşunun bulunmadığı görüşünü dile getirir. 18.yy feministleri, Batı dünyasında önem kazanan devrimler ile Aydınlanma ve Akılcılık çağı olarak adlandırılacak bu dönemde özellikle Amerikan Bağımsızlık Bildirisinin (1776) ve Fransa'nın İnsan Hakları Bildirisi'nin (1789) etkileri ile erkeklerin sahip olduğu doğal hakların aynısına ka-

dınların da sahip olabilecekleri konusunda umut sahibidirler. Böylece, fikrinsel anlamda kadın hakları meselesi yaygınlaşmaya başlar. Özellikle, 1792 yılında Mary Wollstonecraft tarafından sunulan, feminist teori tarihinin ilk önemli çalışması "*A Vindication of the Rights of Woman*" (Kadın Haklarının Savunucusu) feminist düşünce akımını önemli bir boyuta taşımıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramının yükselişi 1970'lerde gerçekleşirken; sosyoloji, antropoloji ve psikoloji alanlarındaki çalışmalar oldukça önem taşır. Bu dönemde, "Kadın Araştırmaları" ve "Feminist Çalışmalar" gibi kuramsal kavramların yanı sıra "cinsiyet" merkezli araştırmalar çoğalır. (Beşiroğlu, 2006) Amerikalı sosyolog Leslie Pierce bu tercihin nedenini, "toplumsal cinsiyet" kavramının yalnız kadını değil, erkeği de kapsadığı gerçeğini vurgulayarak açıklamaktadır. Ayrıca, sürekli kadınlar üzerinden çalışılmasının, kadınların sadece kurbanlar olarak görülmesine, ataerkil unsurlar üzerinde durulmasına ve kadının öznel direnişinin gözden kaçırılmasına yol açtığını belirtmektedir. (Tarih Sempozyum Notları, 1993) Toplumsal cinsiyet kavramı bir fikirler setidir. Roller sınıflandırılması ve kalıplara yerleştirilmesinde belirleyicidir. Bu sistemde her bir cins belli roller tahsis edilir. Örneğin, 'erkek dışarıda çalışan, kadın ise evi düzenleyip, çocuk bakan taraftır' kalıp yargısı hemen her toplumda görülebilir.

Marry Wollstonecraft (1759-1797), Frances Wright (1795-1852), Sarah Grimke (1792-1873) ve Seneca Falls gibi isimler Aydınlanma geleneğinde yer alan önemli feminist düşünürlerden bazılarıdır. Feminist kuramlar da kendi içerisinde farklılaşan yaklaşımlara sahiptir. Örneğin, liberal, sosyalist, radikal feminizm gibi... 19. yüzyılın düşünsel köklerindeki liberal söylemlerden etkilenen yaklaşım, cinsiyet eşitliğinin olabirliğini ortaya atan ilk kuramdır. Bu görüşe göre kadın ve erkek aynı değildir, ancak toplumdaki farklı-

laşma toplumsal cinsiyet temeline dayanmalıdır. Liberal feministlere göre, “toplumsal cinsiyet-temelli” farklılaşmanın ortadan kaldırılması, kadınlar için olduğu kadar toplumun bütünü için de makul bir hedeftir; örneğin iş piyasaları, kadınlara daha adil olursa iş gücü daha akılcı bir biçimde düzenlenebilir ve erkekler de aile hayatının tadını çıkarmak için daha özgür olabilirler. Sosyalist feministler, iş gücü ve aile de dahil olmak üzere, kapitalist ekonomik ilişki ağları içinde kadınların durumuyla ilgilenir. Onlara göre ataerkil kapitalizm, toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl kurduğu ve maddi koşulların erkek ve sınıf egemenliğini nasıl desteklediği açısından sorgulanmalıdır. Sosyalist feministler için kapitalizm, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ayrımcılığın temel nedenidir. Radikal feministlere göre geleneksel sosyalist kuram ve uygulama, kadınlara uygulanan baskıyı açıklamakta yetersiz kalır. Sosyalist feministler gibi radikal feministler için de ataerkil sistem temel öneme sahiptir. Radikal feministler erkekleri, kadınların ezilmesinin temel kaynağı olarak görür ve odak noktaları kadınlığın ve cinselliğin toplumsal inşası, kadınların doğurganlıklarını kontrol etme hakları ve cinsel şiddet sorunları gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Radikal feministler, lezbiyenliğin kendilerini erkek egemenliğinden kurtarmak için yalnızca cinselliği ifade etme özgürlüğü olmadığını, aynı zamanda feministler için temel bir politik uygulama olduğunu iddia eder. Politik lezbiyenizm kavramı 1970’lerde ortaya çıkmış ve ‘feminizm kuram, lezbiyenlik uygulamadır’ sloganı ile bütünleşmiştir. (Schroeder, 2007: 62)

19. yüzyılda feminist akım, Aydınlanmacı liberal teorinin akılcı ve yasal hamlesinin ötesine giden bu düşüncelerle, “kültürel feminizm” adı altında yeni bir başlık ile karşımıza çıkmıştır. Bu görüşte feministler, siyasal değişime odaklanmaktansa daha geniş bir kültürel dönüşümü ararlar. Eleştirel düşünme ve kendini geliştirmenin önemini kabul etmeye devam ederken, hayatın akıldışı, sezgisel ve genellikle kolektif yönü üzerinde dururlar.

Bu feministler, liberal kuramcılardan kalan, hemen hemen zarar görmemiş kurumlara – din, evlilik ve yuva- alternatifler düşünürler. Kültürel feminist teorinin altında anaerkil bakış yatmaktadır: temelde dişil etki ve değerler aracılığıyla yönlendirilen kadın toplum görüşü vardır. Barışseverlik, işbirliği, farklılıkların şiddetsiz birlikteliği ve kamusal hayatın uyumlu bir şekilde düzenlenmesi bunlara dahildir. Bu görüş, 19.yüzyılın ikinci yarısında anaerkil-antropologların tarih öncesi zamanlarda var olduğunu varsaydıkları, yönetimin kadınlarda olduğu dönem-teori bağlamında dile getirilmiştir. Bu anaerkil bakışın, yüzyılın ikinci yarısında Batı düşüncesine egemen olan Sosyal Darwinizm’in eril ideolojisine tepki olarak doğmuş olması, ayrıca Margaret Fuller’in *Woman in the Nineteenth Century* (19.yüzyılda Kadın, 1845) adlı eserinin kültürel feminist geleneğini başlattığı da söylenmektedir. (Donovan, 2000: 69-71)

1990’ların feminizmi 1970’lerden farklı olarak, Lynne Segal’in tanımladığı gibi; “Kadınlara uygulanan baskının toplumsal nedenlerinin naif bir biçimde araştırılmasının yerine, söylemsel olarak üretilen, hiyerarşik bir yapıyla oluşturulan temel kavramlar dizisinin soyut incelemelerini ortaya koyar. Bunlar, özellikle cinsel farklılık, genel olarak ikili karşıtlıklar ve bir bütün olarak da beden hetero/seksüelleştirilen haritasını çıkarmaktır.” (Schroeder, 2007: 63) Feminist tartışmaların esasında yatan farklı, ırk, sınıf, din, kültür ve milletten gelen kadınların üzerinde kurulmuş olan baskının, çeşitli formlarda ortaya çıkışlarını ve nedenlerini gösteren bir çalışma alanı olmasıdır. Feminist kuram, kadına yönelik baskıyı kuramsallaştırmanın yanı sıra, cinsiyeti kadın olan ve kadın olarak var edilenler hakkında geliştirilen bir kuramdır.

Müzik Araştırmalarında Toplumsal Cinsiyet Kuramları

1930 yılında Amerika’da kurulan “New York Müzikoloji Topluluğu”, 1934 yılında “Amerikan Müzikoloji Topluluğu” ismiyle kültürel bir hareket olarak müzikoloji alanına hizmet vermiş, müzikolojinin doğal

bir parçası olarak tartışılan toplumsal cinsiyet konusunu da araştırma kapsamına almıştır. (Cook ve Everist, 2001: 471) Toplumsal cinsiyet kavramı özellikle feminist araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalarla ön plana çıkmış, literatür ve kültür çalışmaları içerisinde büyük farklılıklar yaratan yaklaşımlar geliştirilmiştir. (Alastair, 2001: 48) Araştırmalar, müziğin yanı sıra insan, toplum ve yaşayış biçimlerinin tanınması ve farkındalığı artırması açısından toplum yaşamına da önemli katkılar sağlamıştır.

1950'lerin biraz öncesindeki ilk yayınlarda, kadınların müzikle ilişkisi ve toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında bilgi elde edilen önemli çalışmalar arasında *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (2001) adlı yayın önem taşır. Grove'un müzik ve müzisyenler sözlüğünün ikinci basımında yayınlanan "*Women in Music*" makalesinde kadınları kapsayan kurumlar, performans sanatçısı ve patronların biyografi listelerinin dışında müzisyen olarak kadınlara geniş olarak yer verilmiştir. Toplumsal cinsiyet ve sosyal ilişkiler konusunu ilk inceleyen araştırmacılar Sophie Drinker *Music And Women* (1948) çalışmasında antropolojik konulara değinirken, Cecil Sharp (1932- ancak 1920 öncesi yapılan koleksiyon) ve Schiorring (1956- Selma Nielsen'in repertuar koleksiyonundan) gibi etnomüzikologlar şarkıcı, konuşmacı, danışman kadınlar hakkında ilk çalışmaları yapan isimler arasında yer almıştır. Bela Bartok ve Albert B. Lord'un (1951) "erkekler" ve "kadınlar"ın şarkılarını tanımladıkları Sırp-Hırvatça şarkı repertuarı, önce şiir olarak, ikinci defa ise kadınlar ve erkekler tarafından söylenen lirik şarkılar olarak sunulan saha araştırmalarına öncülük ederken, cinsiyet temsillerine vurgu yapması açısından dikkat çekicidir. Etnomüzikologlar, özellikle ilk zamanlar müzikte kadın ve erkek arasındaki sosyal ilişkinin mahiyetinin nasıl olduğu sorusuna Margaret Mead ve Bronislaw Malinowski'nin klasik antropoloji çalışma modelleriyle temellenen

araştırma yöntemleriyle yanıtlar aramışlardır. Curt Sachs, (1943) saha araştırmasına istinaden kabilelerdeki kadınlar ve erkeklerin şarkı söylemeleri arasındaki ana farkları şöyle ifade eder: "Eğer şarkı söylemek gerçekten tüm insanlık için bir aktivite ise insanlar arasındaki en belirgin farklılık olarak cinsiyet (sex), müzikal stildeki en etkin belirleyici olmalıdır". Dans konusunda da erkek ve kadın ayırımının belirleyiciliğini anlatan ve Eskimolar üzerinde yaptığı çalışmadan örnekler veren Sachs, toplumsal cinsiyet sınırlarını iyiden iyiye belirginleştirir. (Nettl, 2005: 410-411)

Dünya müziklerini kültürel ve disiplinlerarası bir anlayışla değerlendirmek, müziğin farklı alanlarını ilgilendiren çalışmaların ilgi görmesini sağlamıştır. Bu süreçte, dünya müzik kültürlerinde "müzik ve kimlik" , "müzik ve cinsiyet", "müzik ve toplumsal cinsiyet" gibi yeni konu başlıkları gelişmiş, yapılan çalışmalarla gözle görülemeyen ancak çoğu araştırmacı tarafından kabul görmüş olan yakınlıklar ortaya çıkmıştır. (Cook, 1999:153) Ellen Koskoff, müziğin toplumsal cinsiyet kuramlarıyla ilgisini (Moisala ve Diamond 2000) birbiriyle kesişen üç evre üzerinden tarihsel bir çerçeveye içine alır. İlki, 1980'lerden hemen önce çoğunlukla Avrupa sanat müziğindeki kadın varlığının göz ardı edilmesi üzerinde duran "kadın-merkezli" çalışmalardır ve bu boşlukları doldurmak amaçlı çalışmaları içerir. İkincisi, 1980'lerden sonra kadının müziği üzerinden toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kurgulandığı, kadınlar ve erkeklerin müzikal ilişkileri üzerinden genişletilmiş bir çerçevede müzik yapan kadınların çalışılmasıyla şekillenmiştir. Üçüncü evre ise 1990'ların başında gey ve lezbiyen (queer) kuramların da dahil edildiği feminist teori, kültürel teori, performans teorisi, semiyotik, toplumsal cinsiyet teorileri üzerinden sosyal ve müzikal yapılar arasındaki bağların anlaşılmasıyla oluşan, yeni gelişmeler ve diğer disiplinlerdeki metodolojilerle birlikte geliştirilmiş süreçtir. (Nettl, 2005: 409)

Bireysel kimlik içinde bir faktör olarak toplumsal cinsiyet kuram tanımları ve toplumun tüm katmanlarındaki benzeri ilişkileri anlarken dikkat edilmesi gereken, müzikal kültürlerin yorumlanmasındaki önemdir. İkincil olarak, toplumda ve müzikteki gelişmelerle beraber hemen hemen tüm ilişkilerdeki güç ifadelerinin, işlevin fark edilmesi ve görülmesi önem taşır. Etnomüzikolojideki gelişmelerde bu tarz farkındalıklar önceden oluşmasına rağmen, konular özellikle 1970 ve 80'lerde araştırılmaya başlanmıştır. Bruno Nettl, etnomüzikolojideki bu gelişmelerle, toplumda kadın ve erkek arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin sonucu olarak erkeklerin ürettiği müziğe önceden aşına olduğumuz halde kadınların da fazlaca ürettiklerini ya da bu müzikal aktivitelerinin tarafsız gelmesi konusundaki artan bilincin önemini belirtir.

Koskoff, erkek ve kadın arasındaki temel kültürel farklılıklar ve toplumsal cinsiyet ideolojilerinin toplumsal bir düzenlemeye, "cinsiyet" in ise bir biyolojik temele dayandırıldığı ve bunlar arasındaki farkların "güç ilişkileri" olarak çerçeveslendiği görüşüne sahiptir. Bruno Nettl, dünya toplumları üzerindeki toplumsal cinsiyet farklarının çeşitli düzenlemelerinin müzikal etkileri hakkında şu soruyu sorar. "Yabancı" ya da aynı kültürün gerçek bir parçası olup olmadığı fark etmeksizin kadın ve erkek arasında algı, yaratım, yorum, açınsından farklılıklar var mıdır?

Etnomüzikoloji alanı, toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarının bilim insanları ve müzik-üreticileri olarak kadınların marjinalleştirilme derecesini yorumlar. Hatta sadece kadınları değil, çocuklar, homoseksüeller ya da her çeşit azınlık hakkında sınırları aşacak sorular geliştirir. Bu sahada kadın çalışmalarıyla alakalı olarak şöyle sorular geliştirilmiştir:

1-) Dünya müzikal kültürlerinde kadının katkısı ve rolü nedir?

2-) Nerede olursa olsun kadının müzikal yaşamı kültürlerarası ve devamlı mıdır?

3-) Toplumlardaki müzikal yaşam gelişimi bir ayırt edici kültürel grup olarak ka-

dını etkilemekte midir?

4-) Bir toplumda etkili olan müzikte, kadın ve erkek ilişkisinin niteliğini neler belirler?

5-) Kadın, erkek baskınlığına nasıl reaksiyon vermektedir?

6-) Müzik üretimi ve toplumsal cinsiyet etkileşimi nasıldır?

7-) Belki de çok basittir: Kadının müzikal sound'u erkeğinkinden farklı mıdır?

80'li yıllarda feminist hareketler ve antropolojideki gelişmelerle birlikte, cinsiyet, örf, adetler ve müzikal tarzlar arasındaki bağlantıyı sorgulamaya dikkat çekilmiştir. Çeşitli kültürlerdeki kadınların müzikleri üzerine yapılan çalışmalar ve koleksiyonlar 90'lı yıllarda pek çok farklı bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu konularda özellikle dikkat çeken nokta ise, kadın-erkek ikilisine yönelik kavramsal eğilimin bir parçası olarak sosyalleşme sürecindeki müzik performansının önemi olarak belirtilebilir. Bir başka deyişle, bir toplumda toplumsal cinsiyet araştırması yapılırken kadın-erkek üzerinden müzikal dünyaların ayrılmasının sebebi, antropolojik bir bakış açısıyla, kavram olarak bu iki cinse yönelik eğilimler sonucu oluşmaktadır. (Nettl, 2005: 404-405)

Bu süreçte dönüm noktalarını belirleyen çalışmalardan bahsetmek gerekir. Bunlardan biri; kadın besteci, performans sanatçısı ve kadın kuruluşları hakkında 15 makale içeren J. Bowers ve J. Tick'in (1986) *Women Making Music: The Western Art Tradition, 1150-1950* ve bir diğeri de dünya çapında tüm müzik çeşitlerini kapsayan (Avrupa sanat geleneğini de dahil) yine 15 makaleden oluşan Koskoff'ın (1987) *Women and Music in Cross-Cultural Perspective* adlı iki önemli seçme eserdir. Ellen Koskoff'un editörlüğünü yaptığı *Women and Music in Cross-Cultural Perspective* adlı kitap, Tunus, Hindistan, Brezilya, Malezya'da kadın çalışmalarını ve Amerika'nın çeşitli müzikleri üzerinde etnografik araştırmaları çeşitli araştırmacıların kaleminden aktarmıştır. Bu denemeler, toplumlararası cinsiyet, kimlik, kuvvet, sosyal gerçekliklerin

yapısında müziğin rolünü içeren teorik konuları inceler. (Çak ve Beşiroğlu, 2017: 53)

R. Kelling'in *Women in North American Indian Music* adlı çalışması, yerli Amerikan toplumlarında şarkıcı ve şarkı yapımcısı olarak kadınların manevi yaşamları, müzikal yaşamlarındaki toplumsal cinsiyet durumları ve kültürel değişim şartlarında kadın şarkıcıların gelişimi hakkında 6 yazı ihtiva eder. Ruth Solie (1993) tarafından edisyonu yapılan bir diğer antoloji *Musicology and Difference* hem tarihsel, hem etnomüzikolojik katkılarla hazırlanmış, güç ilişkileri üzerinden gey ve lezbiyen hareketlerin de etkileriyle, eleştirel teori ve postmodern kültürel çalışmalar perspektifinden ideoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin analizlerini ihtiva eden 16 yazının bir araya getirildiği bir çalışmadır. Judith Vander'ın (1988) *Songprints* adlı çalışması, Wind River'da Shoshone'ların (Amerikan Hindistan halkı) 1940 sonrası kadın ve erkek arasındaki müzikal değerler ve müzik pratikleri üzerinden geleneksel müzik rollerindeki kültürel değişimleri, toplumsal ve bireysel olarak anlatan beş kadın biyografisini içerir. Jane Sugarman (1997) *Engendering Song* adlı Prespa Arnavutları'nda en belirgin ritüel olarak düğün incelemesiyle, gelin ve damat aktivitelerini, ailelerini, kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel değerlerden kaynaklanan müzikalliğini analiz ettiği çalışmasında toplumsal cinsiyet ve kadının müzikal rolünü araştırmıştır. Susan McClary'nin (1991) yazmış olduğu *Feminine Endings* adlı kitabı, sosyo-kültürel değerler ve müzikal yapı arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından etnomüzikologlar tarafından dikkat çekici bir çalışma olarak görülür. 7. yy'da dramatik müzik yazarları toplumsal cinsiyet rolleriyle alakalı bir takım problemlerle karşı karşıyadır. Bu problem erkek ve kadının müziğin içinde nasıl betimlendiğiyle alakalıdır. Özellikle operanın ilk örnekleri olarak madrigallerde görülmüş olan müzikal işaretler "kadınsılık" ya da "erkeklik" olarak nitelendirilmiş ve özellikle İtalyan

madrigallerinin ana temalarındaki erotizm ve arzu dikkat çekmiştir. Bazı müzikal görüntüler, toplumsal cinsiyet belirliliği olarak adlandırılmıştır. Çünkü, madrigal metinleri tipik olarak batı kültüründe normalleşmiş olarak varsayılan "erkek egemen" pozisyon üzerindedir. (McClary, 1991: 35) Tullia Magrini'nin (2003) edisyonunu yaptığı *Music and Gender: Perspectives from the Mediterranean* adlı kitap, Akdeniz bölgesinde toplumların kültürel olarak muhtelif bölgelerdeki müzik ve toplumsal cinsiyet ilişkisini inceler.

Derek B. Scott'un edisyonunu yaptığı *Music, Culture and Society* adlı kitap çalışmasında ise 'Müzik ve Dil', 'Müzik ve Beden', 'Müzik ve Sınıf', 'Müzik ve Eleştiri', 'Müzik Üretimi ve Tüketim' başlıklarıyla beş ana bölüm oluşturulmuş ve her bir bölümde farklı yazarların kaleme aldığı makaleler yer almıştır. Feminist müzikolojinin yanı sıra gey ve lezbiyen müzikoloji araştırmaları arasında öncü çalışmalardan bazıları bu kitapta görülebilir. 'Müzik ve Beden' (Music and the Body – Gender, Sexuality, and Ethnicity) başlığı altında Simon Frith ve Angela McRobbie'nin yazmış olduğu "On the Expression of Sexuality" makale, rock müzikteki cinselliğin analizini sunarken, müzikal form olarak rock müziğin erkeklere ait olarak düşünüldüğünü anlatır. Rock müzik yaratıcılarının, yazarlarının, teknisyenlerinin ve yapımcılarının çoğunun erkeklerden oluştuğu, kadınlarının yaratıcı rolünün kısıtlılığı ve kadın yetkinliğinin erkek kontrolüyle yürüdüğünün de altını çizmektedir. (Scott, 2000: 65) Popüler müzik üretimlerinde toplumsal cinsiyet kalıplarının eleştirisi anlamında önemli saptamalar içerir.

Charles Ford'un "On Music and Masculinity" adlı makalesi Mozart'ın müziğini sosyokültürel ve ideolojik bağlamda analiz ederken, operadaki maskülen ve feminen durumla beraber toplumsal cinsiyet sunumlarını bu dil üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Son yıllarda çalışmalara dahil edilen gey-lezbiyen müzikoloji araştırmaları arasın-

da Philip Brett, Elizabeth Wood ve Gary C.Thomas'ın editörlüğünü yaptığı *Queering the Pitch: The New Gay and Lesbian Musicology* (1994) adlı kitap önem taşır. Wood, "On the Sapphonic Voice" adlı makalesinde hem cinselliğin (sexuality) hem de toplumsal cinsiyet (gender) kurgularının toplumsal inşalarla var olduğunu ve her ikili simetriye sahip oldukları fikriyle gey-lezbiyen müzikoloji çalışmalarına katkı sağlar. (Scott, 2000: 62)

Virginia Danielson'ın Ümmü Gülsüm biyografisi (1997) ise tam olarak toplumsal cinsiyet çerçevesinde olmamasına rağmen, Mısır sosyal yaşamında toplumsal cinsiyet çelişkileri ve örneklemelerini Ümmü Gülsüm üzerinden bağlamlandıran bir çalışma olarak bu alana hizmet eder. Pirkko Moisala ve Beverley Diamond'un (2000) edisyonunu yaptığı *Music and Gender* adlı çalışma teknolojinin rolüyle şimdiki zamanın gelişmelerine odaklanan "ulusların yeniden-tanımlanmasında müzikal alanın kurgulanan toplumsal cinsiyetleri" ile biyografi ve performans grup çalışmalarını içeren 15 makaleden oluşmaktadır. Bruno Nettl toplumsal cinsiyet ve müzik ilişkisi hakkında yazılmış çalışmaları değerlendirirken üç makaleyi dönüm noktaları olarak gösterir. Bunlardan ilki; tarihsel bir perspektifle, Solie'nin editörlüğünde yayınlanan (1992) Sophie Drinker'in *Music and Women* adlı çalışmasıdır. Bu çalışma müzikoloji alanında hasıl olan problemleri ve 1930'lardan itibaren entelektüeller tarafından geliştirilmemiş olan erkek-egemen algıyı fark ettirmesi açısından önem taşır. İkinci olarak M. Carol Babiracki'nin (1997) "What's the difference: Reflections on Gender and Fieldwork in Village India" adlı müzisyen ve dansçıların toplumsal cinsiyet kimliklerindeki baskın rolünü etnomüzikolojik bir alan çalışmasıdır. Üçüncü olarak; Susan Cusick'in (1999) "Gender, Musicology, and Feminism" adlı çalışmasında kadının savunusunu yaparken, tarihsel kombinasyonla daha eşitlikçi bir geleceğin rehberliğini de üstlendiği niteliğine vurgu yapması bakımından önemli bulunduğu çalışmadır. (Nettl, 2005: 412-14)

Avrupa kültüründe kadın ve erkeğin müzikal rolleri aynı değildir. Genel olarak toplumlarda müziğin "yapılması" erkeklere, "öğretilmesi" kadınlara aitmiş gibi bir ayırım göze çarpmaktadır. (Nettl, 2005: 407) Toplumlar müziği öğretmek için sembolleri ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin gücünü kullanır. Bu anlamda müzik, toplumsal ilişkilerin merkezindedir. Örneğin, Antony Seeger (1979) *Suya* kültüründe kız kardeşler ve annelere hitaben bir grup erkek tarafından söylenen belirli şarkı türleriyle, toplumsal değişim ve müzikal sistemi tanımlar. Catherine Ellis, Avustralya'lı yerlilerin özellikle kadın törenlerini tanımlamakla başladığı çalışmasında, kadınların oldukça utangaç, performans yapmaktan çekinen hallerinden bahseder. 20.yüzyılda müzikal ilişkilerin karmaşık olduğu Blackfoot'da kadınlar küçük topluluklarda şarkı söylerdi. Nettl, araştırmasında bazı şarkıların erkeklere ait olduğu için söyleyememelerine rağmen kadınlar tarafından bilindiğini aktarır. Ancak, 1980'lerden sonra kadınlar ritüel repertuarında daha aktif olmaya başlamış, ritim sazlardan oluşan birçok topluluğa katılmış, az sayıda da olsa yalnız kadınlardan oluşan ritim grupları kurmuşlardır. İlk dönem kayıtlar, kadınların şarkı söyleme stillerinin erkeklerden farklı olduğunu göstermiştir. (Nettl, 2005: 408)

Kadınlara erkekler arasında ki farklılıkların yapılan saha araştırmalarında da ortaya çıktığı, kadın alan araştırmacılarının, bölgesel toplumsal cinsiyet tanımları dahilinde erkeklerden daha fazla baskıya maruz kaldığı ve bu durumun cinsel ilişkiler konusunda da farklılık göstermediği yönündedir. Ancak, kadınların saha araştırmalarında erkeklerden daha hassas oldukları, bu sebeple alan işlemleri ve alan çalışanlarıyla kendi hisleri arasındaki sistematik ilişkiyi daha iyi anlayabildikleri de söylenmiştir. (Bell vd.1993: 10) Araştırmalarda heteronormatif yaşam algısı dışına çıkılmazken, genellikle araştırmaların kadınlar ve erkeklerin kıyaslanması yöntemiyle yapıldığı da gözlemlenir.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları kadın-

lık ve erkekliğin yapılandırılma, sınıflandırılması hakkındaki ayırım yollarını belirlemeye odaklanmıştır. Toplumsal cinsiyet kültürel bir kategori olduğundan, kültürden kültüre bu sınıflamaların farklılık göstermesi de olağandır. Ancak, genellikle hemen her toplumda erkek, kültürel hareketin yüzü olarak görülmüştür. Kadınların ya da onların müzikal performanslarının çalışılması özellikle bireysel müzisyenlerin çalışmalarında görülebilmektedir. Kadın müzisyenler daha çok bir ulusun sembolü olarak, bir toplulukta toplumsal cinsiyet rollerinin oyuncularını olarak, kültürel ya da sosyal değişiklik güçleri olarak, kimi zamansa politik sözcüler olarak bulunmaktadır. Örneğin, Feyruz, 19. yüzyılda Suriye ve Lübnan'da başlayan kültürel uyanış ve Arap ulusu idealinin, başka bir ifadeyle modern zamanlara uzanan süreçte müzikteki en önemli temsilcilerinden biridir. Onun müzikal mirası ve müziğinin içerdiği mesaj Levant'ın yaşadığı çarpıcı sosyo-ekonomik sürecin kültürel zemindeki bir özeti olarak yorumlanabilir. (Turan, 2017)

Erkek egemen toplum gelişiminde rastlanan örnekler, Amerika'da kadın enstrümanistlerin halihazırda caz performanslarındaki erkek dominantlığını kırmakta güçlük çekmesiyle, Hindistan'da kadın ya da erkek topluluklarının öğrenci kesimini oluşturmalarına karşılık, öğretmenlerin çoğunlukla yalnızca erkekler tarafından seçilmesi gibi verilebilir. Yanı sıra, müzik topluluk liderlerinin otoriter rolü de toplumsal cinsiyet sınıflamalarına uygun bir biçimde şekillendirilmektedir. Kuzey Amerika kadınları yavaş yavaş kendi yolları ile profesyonel koro liderlerinin alanlarına girmeye çalışır. Ancak, orkestral dünyada toplumsal cinsiyet bariyerleri oldukça uzun ve kalındır. Dolayısıyla, hala çok az kadın profesyonel şef bulunmaktadır. Tüm bunların yanında kültürden kültüre değişmekte olan bu sınıflamalarda, Japonya vokal müziklerinde olduğu gibi şarkıcının bir kadın mı yoksa erkek mi olduğunu dahi ayırt edemeyecek

kadar androjen stilin hakim olduğu bazı toplumlar da zaman içerisinde var olmuştur. Burada, icranın ifadesine önem verilmiş ve en önemli kriter bu olarak düşünülmüştür. Geçmiş iki on yıl içerisinde birçok kültürde kadın müzisyenler için değişik durumların meydana gelmiş olduğu da bir gerçektir. (Wade, 2004: 132) Julia Kristeva'ya göre "Patriarki, kadınları sembolik düzen açısından marjinal bir konumda gördüğü için onları bu düzenin sınır çizgisi olarak kurgulayabilir. Böylece ne içeride ne de dışarıda olurlar: İlk bakışta bu sınır çizgisi, kaotik vahşi "dışarı"nın bir parçasıymış gibi görünür.

Türkiye'de Yapılan Araştırmalarda Toplumsal Cinsiyet ve Müzik İlişkisi

Türkiye'de müzikoloji ve etnomüzikoloji disiplinleri ekseninde toplumsal cinsiyet kuramlarının katkı sağladığı araştırmalar 1990 sonrası süreçte literatüre dahil olmuştur. Burcu Yıldız, "Müzik Araştırmalarında Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımlarına Türkiye Bağlamında Genel Bir Bakış" başlıklı bu süreci incelediği makalesinde, 1992-2012 yılları arasında müzik ve toplumsal cinsiyet alanında 7 doktora, 14 yüksek lisans olmak üzere toplamda 21 adet tez çalışmasının yazılmış olduğunu belirtir. ULAKBİM Sosyal Bilimler Veritabanındaki tarama sonucunda 2008-2012 yılları arasında toplamda tespit ettiği 8 makalenin genelinde Türkiye'de müzikoloji ve etnomüzikoloji disiplinleri ekseninde çalışılmış olan kadın araştırmaları ve toplumsal cinsiyeti analitik bir kategori olarak araştırma konusunun merkezine alan çalışmalar olarak belirlendiğini söylemiştir. Araştırmalara bakıldığında ise Anadolu'da erkek toplantılarının halkbilimsel incelemesinin yapıldığı bir makale (Dede, 2012), köçekliğin (Kurt, 2007) ele alındığı bir tez (Ersoy, 2007) ve makale (Beşiroğlu, 2006) ve bunun yanında erkek ağzı türkülerdeki kadın imajlarının çalışıldığı bir makalenin (Erdal, 2011) göze çarptığını belirtmiştir. Bu araştırmaya göre İstanbul'daki gay

müziyenlerin konu edildiği yüksek lisans tezi dışında herhangi bir queer çalışmasına rastlanmamıştır (Shidfar, 2006). Bu çalışma bile 'queer' kelimesi ile değil 'gay' sözcüğü ile tarama yapıldığında arama motorunda görülmektedir. Zira, farklı akademik dergilerde yayınlanan toplumsal cinsiyet eksenindeki çalışmaların sayısı 30'u geçmez. (Çak ve Beşiroğlu, 2017: 20)

Bu sahada yapılmış araştırmalar arasında Çak ve Beşiroğlu'nun "Avrupa'da Müzikoloji Alanında Yapılmış Çalışmalarda Kadının Varlığı" başlıklı Avrupa müzikoloji literatüründe toplumsal cinsiyet kuramları ve feminist tarihselci perspektifle yapılan çalışmaları aktardığı makalesi, Belkıs'ın "Kadının Ölmesi Gerekir: Giacomo Puccini'nin Operalarındaki Kadın Karaktere Feminist Eleştirel Bir Yaklaşım" başlıklı 19.yüzyıl toplumsal cinsiyet yapılanmasında kadının 'kurban' rolüyle operalarda var olan kurgusunu irdeleyen makale, Özkişi'nin, "Müzikte Cinsiyet Rollerine İlişkin Yargılar: Kanon, Gettolaşma ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Besteci Sorunu" başlığıyla kaleme aldığı kadınların toplumsal cinsiyet sınırlarını aşmakta kullandığı yöntemleri ve özellikle bestecilik sahasında sınıranan süreçlerini ortaya koyduğu bir diğer makale, Varlı'nın "Geleneksel ve Modern Yaşam Biçimleri İçinde Müzik İçerikli Performanslarda "Kadını" Rollerin Yazımı" başlıklı kadın tanımının daha en başından "öteki" algısı yarattığına vurgu yaparak, toplumsal-kültürel süreçle ilişkilendirilen performans anlatımını gerçekleştirdiği makalesi, Özgün'ün "Tanrıçaların Mirası: Tefçi Kadınlar" başlıklı kadının müzikal pratiği ve Anadolu'da yaygın olarak icra edilen tef çalgısının bu cinse atfedilen tarihsel serüvenini araştırdığı makalesi sayılabilir. Beşiroğlu, "Türk Müzik Geleneğinde Kadınlardan Kadınca Müzik" başlıklı "kimlik" ve "cinsiyet" kavramlarının müzikal davranışlarla ilişkilendirildiği makalesinde, 14.yüzyıl Türkmen Sarayı'nda def çalan kadın müzisyenle başlayan ikonografik okumalarını kantocu kadınlar ve kadın solist performanlarının kronolojik

anlatımıyla sürdürmüştür. (Beşiroğlu, 2017)

Türkiye'de kadınların müzik tarihine odaklanan diğer bir alan da halk müziği alanıdır. Kuzlu'nun (1999) kadın ağız türkülerde müzikal ve edebi özellikleri incelediği yüksek lisans çalışması; Terzi'nin (1992) Çayıralan İlçesi özelinde kadın ağız havaları tespit ettiği makalesi; Özgün ve Uncu'nun (2007) kadın ağız türkülerdeki anlatılardan yola çıkarak kadınların yaşam döngülerini ele alan dans-müzik gösterilerine dair değerlendirme yazıları bu konudaki örneklerdendir. Çınar'ın, 20.yüzyılın ikinci yarısında aktif olan Türkiye'de kadın aşıkları ve eserlerini bir araya getirdiği doktora tez çalışması da bu alana hizmet eden çalışmalardandır (2008). Yılmaz (2010) ise benzer bir yaklaşımla Bergamalı Roman kadınlarının profesyonel müzisyenlik modeli olarak 'dümbelekçilik'i, doktora tezinde çalışmıştır. Halk müziği kapsamında kadınların müziklerine yönelen çalışmaların sözlü geleneğe yöneldiği ve alan çalışmaları kapsamında etnografik araştırma yöntemleri ile kurgulandığı gözlemlenmektedir (Yıldız, 2017). Yıldız, Türkiye'de kadınların müzik tarihine katkı sunan çalışmaların Çınar (2008), Özgün (2007), Özkişi (2009), Varlı (2007), Yılmaz (2010) çoğunluğunda kadın-merkezli birinci dalga çalışma ekseninden; 'toplumsal cinsiyet'i merkeze alan ikinci dalga eksene geçiş yapıldığı görüşünü araştırma bulgusunda belirtir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet bağlamındaki müzik araştırmalarında kadınların kamusal alanda görünürlüğünün sorgulandığı, özel alanların da müzikal ifade alanları olduğunun ortaya konulduğu, özel alanda saklı repertuarların öneminin açığa çıkarıldığı, bütün somut durumların iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirildiği ve toplumsal cinsiyeti bir analitik kategori olarak çalışmaların merkezinde tutan çalışmalar da olduğunu belirtir. (Beşiroğlu ve Girgin-Tohumcu 2008; Çınar 2008; Ersoy 2007; Girgin-Tohumcu 2011; Özgün 2007; Özkişi 2009; Varlı 2007; Yıldız 2009; Yılmaz 2010). (Çak ve Beşiroğlu, 2017: 20)

Gillian Gaar'ın *She's a Rebel: The His-*

tory of Women in Rock & Roll adlı kitabında olduğu gibi 'rock' müzik ve kadının rolüyle veya popüler müzik ve toplumsal cinsiyet ilişkisi odaklı çalışmalar da mevcuttur. Popüler müziği ticari olarak gören bazı Amerikan müzikologlar ve Susan McClary, bu müziği toplumsal cinsiyet, duygu, istek, beden ve zevk gibi düşüncelerimizi şekillendirmemize yardımcı olacak toplumsal bir araç olarak değerlendirir. Susan Cook, Tricia Rose, Venice T. Berry (*rap*) ve Robert Walser (*heavy metal*) çalışmalarında müziğin, toplumsal cinsiyetin sosyal oluşumundaki rolüne dikkat çekmiştir. Eleştirel bir çalışma alanı haline gelen, düzenli olarak müzik video yayını yapan MTV hakkında ise Ann Kaplan'ın yazdığı *Rocking Around the Clock: Music Television, Postmodernism, and Consumer Culture*, ve Lisa Lewis'in *Gender Politics and MTV* çalışmaları, feminist kuramların işlendiği örnekler arasındadır. Farklı görüşler bildirmelerine rağmen, ortak noktaları müzik videolarının gerekli olduğudur. (Çak ve Beşiroğlu, 2017: 20-31)

Popüler müzik çalışmalarında sıkça başvurulan konulardan bir diğeri ise müzikli görsellerde; özellikle müzik videoları ve reklamlarda gözlemlenen cinsellik ve toplumsal cinsiyet temsilleridir (Goffman 1979; Kaplan 1996; Frith, Goodwin and Grossberg 1993; Vernallis 2004). Türkiye'ye dair örnekler arasında Çak'ın, "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları" başlıklı reklam ve müzik videolarındaki cinsiyetçi temsilleri incelediği makalesi gösterilebilir. Kadınların toplumsal iş bölümü çerçevesinde sınırlandırılmış davranış biçimleri ile kodlanarak, kadın bedeninin kadınlara atfedilen roller üzerinden ev hanımlığı, annelik, güzellik ve cinsellik gibi stereotip kategoriler üzerinden tanımlandığını aktarır (2010). Aykent ise Türkiye'de 1994-2004 yılları arasında yayınlanan kadın şarkıcıların video klipleri üzerine yazdığı doktora tezinde "kadın sanatçıların imaj ve

duruşlarının, toplumdaki hangi kadın temsillerine karşılık geldiğini" ve "kadın sanatçıların, kadın sorunlarını kliplerinde nasıl konu ettiklerini ve sorunsallaştırdıklarını müzik, görsellik, medya ve klip yönetmenliği açısından" tartışmıştır (2011). (Yıldız, 2017: 34)

Toplumsal Cinsiyet Algısının Müzik Çalgılarındaki Yansımaları

Müzik performansı esnasında kullanılan çalgılar değerlendirildiğinde, her kültürde farklı anlamlar taşıyan çalgı kimlikleri olduğu söylenebilir. Bu kimlikler çalgı ve/veya çalgılara atfedilen ulusal sembol, tarihsel veya mitolojik anlamlar ya da toplumsal cinsiyet sınıflaması açısından belirleyici özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda çalgılara, sanatsal, estetik, ikonografik, semiyolojik, tınsal ve yapısal bakışlarla çeşitli anlamlar yüklendiği söylenebilir. Müzik ve toplumsal cinsiyet çalışmaları, metodolojik strateji olarak konuları, problemleri ve ilişkiler arası durumları inceleme fırsatını verir. Bütün toplumlarda farklı seviyelerde ve farklı tarzlarda kendini gösteren toplumsal cinsiyet ayrımcılığı; müziğe eşlik etme, şarkı söyleme ve çalgının cinsiyete göre kodlanması gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Avrupa kültüründe erkek egemen olarak görülen müzik profesyonelliği 1850'lerin başlarında, orkestranın çoğunluğunda kadın çalışanların reddedilmesiyle açık olarak görülmüştür. Toplum içerisinde bir kadının performansı uygunsuz olarak düşünülmüş; kadın geleneksel olarak daha çok ev içinde aile ve arkadaşları eğlendiren, müzikte ise eşlik edebilmek adına klavye ve arp gibi çalgıları çalmaları için yönlendirilmiştir. Davul, ağaçtan yapılmış nefesli çalgılar, bandomızika gibi çalgıların çalımı açısından kadınlara pek destek verilmemiştir. Kadının görsel olarak bu çalgılara yakıştırılmaması, fiziksel olarak zayıf görülmesi söz konusu olmuştur. Örneğin, 1900'lü yıllarda Amerika'da kadınların bu enstrümanları çalabilmeleri için erkek-

ler kadar güçlü olamadığı savunulmuştur. (Hargreaves ve North, 2005: 46)

Toplum bireylerinin müziği nasıl algıladığı ve ne amaçla icra ettiği ekseninde değişen sınıflandırmalar, çoğu zaman çalgıların sesi ya da yapısından ziyade hangi ortamda hangi performans için kullanıldığıyla alakalı olarak cinsiyetle bağdaştırılmıştır. Örneğin, Türk din musikisi icrası için önemli bir çalgı olan *ney*, dini musiki icrasında erkekler tarafından üflenir. Geleneksel olarak bu musikinin performans pratiğinde kadın icracıların olmayışı, *ney* çalgısına yapılan erkek kimliklendirmesine yol açmıştır. Böylece, çalgının hangi amaç için işlevsellik kazandığıyla alakalı olarak cinsiyet algısının da kurgulanmış olduğu söylenebilir. 20.yüzyıl sonrasında popüler müziklerin ve kitle iletişimin işlevselliğiyle meydana gelen değişimler, müzik alanında da etkili olmuştur. Günümüzde (az sayıda da olsa) kadın neyzenler icracı ve/veya öğretici olarak müzik yapmaktadır. Bu durum, çalgı cinsiyetlendirmesinin dönemsel ya da toplumsal algıyla birlikte dönüştüğüne işaret eder. Bir çalgının icra edildiği toplumdaki temsiliyetinin ne anlama geldiği onun toplumsal cinsiyet sınıflandırmasında da önemli rol oynamaktadır.

Müzikal çalgıların sınıflandırılmasına ilaveten, kişinin cinsiyetine göre çalgının görülmesinin bile yasaklandığı bazı örnekler de vardır. Brezilya'da *Kagutu* adı verilen (flüt) çalgının performansı yalnızca erkekler tarafından yapılabilmektedir. Çeşitli nedenlerle karşı cinsiyetin üyelerine yasaklanan icra esnasında kadınların, erkekleri görmeleri dahi yasaktır. (Koskoff, 1989: 163-170) Benzer şekilde Güney Cezayir'de yalnızca erkekler tarafından yapılabilen bir başka flüt çalgısının adı da *tazanmart*'dir. Yalnızca erkekler tarafından çalınabilen yan flüt, benzer sebeplerden dolayı kadınlara yasaklanmıştır. (Hendon, vd. 1990: 121) Hint'lerin kullandığı flüt ise gösterge bilimsel olarak cinsellik organıyla ilişkilendirilmiş, şairler ve şarkıcılar tarafından bu algı işlenmiştir. Afrika'nın bazı yerlerinde ve Libya'da davullar kadın olarak ta-

savvur edilirken, Bulgaristan geleneklerinde sadece erkekler müzikal çalgı performansı sergilemektedir. Bu bölgede çalgı icrası erkeklik olarak da düşünüldüğünden, kadınlar çok nadiren bir çalgı icra edebilmektedir.

Frith ve McRobbie'nin "On the Expression of Sexuality" adlı makalesinde rock müziğin en önemli unsurlarından *gitar* çalgısının temsiliyeti, çalgısal cinsiyet sınıflaması açısından dikkate değer bir örnektir. Bu bağlamda, rock müzik performansları esnasında özellikle *mikrofon* ve *gitarın* erkek cinsel organını temsil ettiği fikrine ilaveten müzikal yapıyla alakalı saptamalar da yapılmıştır. Bu müzikte kullanılan yüksek ses, ritmik ısrar, uyarıcı ve doruğa ulaştırıcı nitelikler, eril yapıyla eşleştirilmiştir. (Scott, 2000: 65) Amerikan okullarında ise, müzik programları çoğunlukla kızların flüt çalması, erkeklerinse genellikle perküsyon, trompet, tuba ve bas gitar çalmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Örneğin, Çin'de modern konser gelenekleri eskisinden çok daha gelişmiş olduğundan günümüzde birçok ünlü kadın solist tanınmış, son 10 yılda Avrupa ve Amerika'da senfoni orkestralarında profesyonel kadın sanatçıların sayısı artmıştır. Modern dünya hayatında, müzikteki toplumsal cinsiyet kısıtlamaları azalmış olsa da çalgı cinsiyetlendirmesinin süregeldiği söylenebilir.

Sonuç

Etnomüzikologlar; kimlik, cinsiyet ve kadın çalışmalarında kültürel ve antropolojik yaklaşımlardan faydalanarak, kadın ve erkek kimliklerinin kültürel olarak çeşitli şekillerde yapılandığını görmüşlerdir. Bu noktada, müziğin görünürde doğal olan farklılıklarını esas alan düşünce ile birlikte yeni tartışmalar, müzik ürünleri ve davranışın toplumsal sistemde süregelen cinsel ayrımlarla ilişkisini ortaya koyan şekilde gelişmiştir (Beşiroğlu, 2006). Müziğin icra pratiklerinden, hangi çalgının kim tarafından çalınacağına kadar birçok farklı aşamada etkili olabilen toplumsal cinsiyet kurguları, müzik araştırmaları içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Müzik-toplumsal cinsiyet ilişkisi; sos-

yoloji, antropoloji ve etnomüzikoloji başta olmak üzere disiplinlerarası çalışma gerektiğinden, toplumlar ve kültürler bazında özel olarak incelemelere ihtiyaç duyan bir alandır. Etnomüzikoloji sahasında yapılan çalışmalarda, dünya toplumlarında kullanılan birbirinden farklı çalgı çeşitlerinin cinsiyetle ilişkilendirildiği ve hemen her toplumda çeşitli şekillerde kendini gösteren toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının, müzikal üretim ve performans pratiklerinde de etkili olduğu söylenebilir.

Kadının müzikal alandaki görünürlüğü, varlığı, üretimi ve performansının sorgulandığı süreçle beraber erkek de sınanmış ve tartışılmış olur. Yapılan araştırmalar geçmişe ve günümüze dair tespitler elde edilmesini sağlarken, gelecek için ufukumuzu aydınlatır. Bu sebeple, feminist kuramlar başta olmak üzere toplumsal cinsiyet kuramları üzerine daha fazla düşünülmelidir. Avrupa, Amerika ve Türkiye'deki başlıca kaynaklar incelendiğinde farklı toplum müzikleri, müzikal türler, çalgılar veya icra biçimlerine göre biçimlendirilmiş cinsiyet kurguları göze çarpmaktadır. Teknolojinin gelişimiyle görsel medyanın iyiden iyiye etkili olduğu son yüzyılda kadın ve erkeğin özellikle müzik videolarındaki durumu, kültürel algıya, icra edilen toplumsal cinsiyet kurgularıyla yerleşmiştir. Tespit edilebilen kaynaklarda müzik tarihi, pratiği ve çalgılardaki cinsiyet kurgularının toplum yaşamındaki izlerinin incelendiği bu çalışmada; müzikoloji ve etnomüzikoloji disiplinleri ekseninde özellikle Türkiye'de yazılmış kitap ve makale sayısının oldukça az olduğu belirlenmiş, kapsamlı proje ve araştırmalara ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmiştir. Literatür kapsamında elde edilen bulgularda, toplumdan topluma değişkenlik göstermesiyle birlikte müziğin üretimi, performansı, sunumu ve kullanılan enstrümanlara yüklenen anlamlar bakımından heteronormatif yapıya uygun olarak kadın ve erkek temsiliyetleriyle kurgulanmış yapı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Alastair, Williams (2001). *Constructing Musicology*, USA, Ashgate Publishing Company.
- Belkıs, Özlem (2010). Kadının Ölmesi Gerekir: Giacomo Puccini'nin Operalarındaki Kadın Karaktere Feminist Eleştirel Bir Yaklaşım, *Yedi*, DEÜ GSF Dergisi, S.4, s.55-62.
- Bell, Diane vd. (1993). *Gendered Fields 'Women, Men and Ethnography'*, London and New York: Routledge.
- Beşiroğlu, Ş.Şehvar (2017). "Türk Müzik Geleneğinde Kadınlardan Kadınca Müzik" *Kadın ve Müzik*, İstanbul: Milenyum Yay.
- Beşiroğlu, Şehvar ve Z. G. Girgin-Tohumcu (2008). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Müzik Çalışmalarında Kadın*, (s: 334-344). Birinci Sanat ve Tasarım Sempozyumu. 22-24 Aralık 2008, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Beşiroğlu, Ş Şehvar (2006). Müzik Çalışmalarında 'Kimlik', 'Cinsiyet', Osmanlı'da Çengiler, Köçekler, *Folklor/Edebiyat*, (12 (45): 111-129).
- Bowers, Jane ve Judith Tick. (ed.) (1986). *Women Making Music: The Western Art Tradition, 1150-1950*. Urbana: University of Illinois Press.
- Brett, Philip vd. (ed.) (1994). *Queering the Pitch: The New Gay and Lesbian Musicology*, New York: Routledge.
- Cook, Nicholas (1999). *Müziğin ABC'si*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- Cook, Nicholas ve Mark Everist (2001). *Rethinking Music*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Cook, S. and Judy S. Tsou. (1994). *Cecilia Reclaimed: Feminist Perspectives on Gender and Music*, Urbana: University of Illinois.
- Çak Ersoy, Ş. Şehvar Beşiroğlu (ed.) (2017). *Kadın ve Müzik*. İstanbul: Milenyum Yay.

- Çak Ersoy, Ş.. (2017). "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden 2000-2014 Yılları Arasında Türkiye Müzik Kanallarında Yer Alan Popüler Müzik Videolarına Bir Bakış", *Kadın ve Müzik*, İstanbul: Milenyum Yay.
- Çak Ersoy, Şeyma (2010). "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları", *Yedi*, (4:101-110) İzmir.
- Çınar, S. (2008). *Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Kadın Aşıklar* (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye.
- Danielson, V. (1997). *The Voice of Egypt: Umm Kulthum, Arabic Song, and Egyptian Society in the Twentieth Century*. Chicago:University of Chicago Press.
- Dede, M. Emin. (2012). *Anadolu Erkek Toplantılarının Halkbilimsel İncelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara: Türkiye.
- Donovan, J.. (2000). *Feminist Teori* (Çev: Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Meltem Ağduk Gevrek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ellis, Catherine J. (1970). "The Role of the Ethnomusicologist in the Study of Andagarinja Women's Ceremonies." *Miscellanea Musicologica* (Adelaida) 5.
- Erdal, T. (2011). "Erkek Ağzılı Türkülerde Kadın İmajı", *Folklor/Edebiyat*, (17(65):37-52).
- Ersoy, Ş. (2007). *Osmanlıda Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Köçekler, Çengiler*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Girgin-Tohumcu, Z. Gonca (2011). "Sulukule Romanlarında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri: Erkek/Kadın Roman Dansı", *Porte Akademik Journal of Music and Dance Research* 2(1). s.13-21.
- Hargreaves, J. David ve Adrian C. North (2005). *The Social Psychology of Music*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Herndon, Marcia ve Susanne Ziegler (1990). *Music, Gender and Culture, Germany: Intercultural Music Studies*.
- Highleyman, L. (1997). *Let's Talk about Gender*, Boston Bisexual Women's Network.
- Kelling, R. (ed.) (1989). *Women in North American Indian Music. Society for Ethnomusicology Special Series No.6* Bloomington, Ind.: Society for Ethnomusicology.
- Koskoff, E. (1989). *Women and Music in Cross-Cultural Perspective*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago.
- Kurt, B. (2007). "Dans Erkeği 'Bozar' mı? Sinop'ta Köçeklik Geleneğine Kısa Bir Bakış", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi*, (Sayı: 3).
- Kuzlu, A. (1999). *THM'de Kadın Ağzı Türkülerin Müzikal ve Edebi Özelliklerinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Magrini, T. (ed.) (2003). *Music and Gender "Perspectives from the Mediterranean"*. Chicago: University of Chicago Press.
- McClary, S. (1991). *Feminine Endings 'Music, Gender and Sexuality'* Minnesota, London: University of Minnesota Press.
- Moisala, Pirkko ve Beverley Diamond (2000). *Music and Gender*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Nettl, B. (2005). *The Study of Ethnomusicology Thirty-one Issues and Concepts*, The University of Illinois Press.
- Neuls-Bate, Carol. (ed.) (1996). *Women in Music: an Anthology of Source Readings from the Middle Ages to the Present*. Boston: Northeastern University.
- Özgün, E. Şirin. ve Ü. Uncu. (2007). "Kadın Ağzı Türkülerle Kadınların Hayatına Dair: İki Gösteri Deneyimi", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (S.02.)
- Özgün, E. Ş. (2017). "Tanrıçaların Mirası: Tefçi Kadınlar" *Kadın ve Müzik*, İstanbul: Milenyum Yay.
- Özkişi, G. (2017). "Müzikte Cinsiyet Rollerine

- İlişkin Yargılar: Kanon, Gettolaşma ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Besteci Sorunu" *Kadın ve Müzik*, İstanbul: Milenyum.
- Özkişi, G. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye'de Kadın Besteciler: Tanzimat'tan Günümüze Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kadın Besteciler ve Yapıtları*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Schroeder, S. K. (2007). *Popüler Feminizm Türkiye ve Britanya'da Kadın Dergileri*, İstanbul: Bağlam Yay.
- Scott, B. Derek (ed.) (2000). *Music, Culture, and Society*, New York: Oxford University Press.
- Seeger, A. (1979). "What Can We Learn When They Sing? Vocal Genres of the Suya Indians of Central Brazil." EM. 1988. *Why Suya Sing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shidfar, F. (2006). *A Psychological Approach to Gay Musicians in Istanbul (İstanbul'daki 'gay' müzisyenlere psikolojik bir yaklaşım)*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Solie, Ruth A. (ed.) (1993). *Musicology and Difference: Gender and Sexuality in Music Scholarship*. Berkeley: University of California Press.
- Sugarman, Jane C. (1997). *Engendering Song: Singing and Subjectivity at Prespa Albanian Weddings*. Chicago: University of Press.
- Tarih Sempozyumu Notları (1993). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Terzi, F. (1992). *Çayıralan İlçe Merkezi Kadın Ağzı Havaları*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Turan, N. Sinan (2017). "Lübnan'da Ulusal Kimlik İnşası Sürecinde Müziğin Temsiliyeti, Rahbaniler ve Feyruz", *Kadın ve Müzik*. İstanbul: Milenyum Yay.
- Wade, C. Bonnie (2004). *Thinking Musically*, New York, London: Oxford University Press.
- Williams, A. (2003). *Constructing Musicology*, Ashgate Publishing Company, England.
- Vander, J. (1988). *Songprints*. Urbana: University of Illinois Press.
- Varlı Doğuş, Ö. (2017). "Geleneksel ve Modern Yaşam Biçimleri İçinde Müzik İçerikli Performanslarda 'Kadın' Rollerinin Yazımı" *Kadın ve Müzik*, İstanbul: Milenyum Yay.
- Yıldız, B. (2017). "Müzik Araştırmalarında Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımlarına Türkiye Bağlamında Genel Bir Bakış", *Kadın ve Müzik*. İstanbul: Milenyum Yay.
- Yılmaz, C. (2010). *Toplumsal Cinsiyet ve Müzik: Bergamalı Roman Kadınlarının Profesyonel Müzisyenlik modeli olarak 'dümbelekçilik'*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yıldız, B. (2009). Türkiye Popüler Müziği'nde Aykırı Kadınlar, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi*, (Sayı.7).

_____ *Şeyma Ersoy Çak* →